

HÂKİMLİK ve HMGS için

ANAYASA HUKUKU

DERS NOTU

METİN KAYA - İBRAHİM AKDOĞAN

İMTİYAZ YAYINLARI

İmtiyaz Hâkimlik ve HMGS Ders Notları
ANAYASA HUKUKU

Metin Kaya
İbrahim Akdoğan

4. Baskı: Ocak 2026
1. 2. 3. Baskı: Temsil Kitap

ISBN: 978-625-96273-1-1

© Bu kitabın her türlü yayın hakkı "İMTİYAZ YAYINLARI'na" aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Yayın Yönetmeni: METİN KAYA

Sayfa Tasarımı:
Sanem Hande Bayramoğlu Genç

Kapak Tasarımı:
Can Turan

MATBAA İLETİŞİM: ARCS Matbaacılık

Zübeyde Hanım Mahallesi
Aslanbey Caddesi Tuna Han
No: 101/2D İskitler/Ankara
Matbaa Sertifika No: 49427

Kitaba Dair Güncelleme Karekodları:

İÇİNDEKİLER

ANAYASAYA GİRİŞ

1.BÖLÜM - ANAYASAYA GİRİŞ	1
I. ANAYASANIN ANLAMI -MADDİ-ŞEKLİ ANLAMDA ANAYASA	1
II.ANAYASA TÜRLERİ	1
III.ANAYASALARIN YAPILIŞ SÜRECİ	3
2.BÖLÜM -DEVLET	5
I. DEVLET BİÇİMLERİ	6
II.TEK YAPILI DEVLETLER(ÜNİTER)	6
III.KARMA YAPILI DEVLETLER	7
IV.HUKUKİ YAPILANMAYA GÖRE DEVLETLER	8
3.BÖLÜM-HÜKÜMET SİSTEMLERİ	10
I. KUVVETLER BİRLİĞİ SİSTEMLERİ	10
II.KUVVETLER AYRILIĞI SİSTEMLERİ	11
4.BÖLÜM-DEMOKRASİ VE SEÇİMLER	14
I. DEMOKRASİ TİPLERİ	14
II.SEÇİMLER	15
III.SEÇİM ÇEVRELERİ	16
IV.SEÇİM SİSTEMLERİ	16
A.SEÇİM SİSTEMLERİNİN UNSURLARI	16
B.ÇOĞUNLUK SİSTEMLERİ	17
C.NİSPİ TEMSİL SİSTEMLERİ	17
5.BÖLÜM- TÜRK-OSMANLI ANAYASAL GELİŞMELERİ	21
A.OSMANLI ANAYASAL GELİŞMELERİ	21
I. SENED-i İTTİFAK	21
II.TANZİMAT FERMANI	22
III.ISLAHAT FERMANI	23
IV.Kanun-i Esasi	23
B.CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASAL GELİŞMELERİ	25
I. 1921 ANAYASASI	25
II.1924 ANAYASASI	26
III.1961 ANAYASASI	29
IV.1982 ANAYASASI	32
KONU ÖZETİ	35
KONU PEKİŞTİRME	37

**1982 ANAYASASI'NDA
GENEL ESASLAR VE HAKLA**

1982 ANAYASASI'NDA GENEL ESASLAR VE HAKLAR	39
I. 1982 ANAYASASININ GENEL ESASLARI VE DEVLETİN TEMEL NİTELİKLERİ	39
A. BAŞLANGIÇ HÜKÜMLERİ	39
B.GENEL ESASLAR.....	40
II.CUMHURİYETİN TEMEL NİTELİKLERİ	41
A.İNSAN HAKLARINA SAYGILI DEVLET	41
B.ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE BAĞLI DEVLET	41
C.LAİK DEVLET	42
D.SOSYAL DEVLET	42
E.HUKUK DEVLETİ.....	43
F. DEMOKRATİK DEVLET.....	44
G.EŞİTLİK İLKESİ	44
III.TEMEL HAKLAR VE HÜRRİYETLER	44
A.KİŞİ HAK VE ÖDEVLERİ – I. KUŞAK HAKLAR	46
B.SOSYAL VE EKONOMİK HAK VE ÖDEVLER.....	55
C.SİYASİ HAK VE ÖDEVLER	61
KONU ÖZETİ.....	73
KONU PEKİŞTİRME	75

YASAMA

YASAMA	77
I. YASAMA FONKSİYONU.....	77
A .YASAMA YETKİSİNİN ÖZELLİKLERİ.....	77
B. YASAMANIN İŞLEMLERİ	78
II. SEÇİM SİSTEMLERİ, SEÇİM ÇEVRESİ, MİLLETVEKİLİ SAYISI HESAPLAMA.....	85
III.TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ SEÇİMLERİ	87
IV. SEÇİMLERİN GENEL YÖNETİMİ VE DENETİMİ	89
V.SEÇİM KURULLARI VE İTİRAZLAR	91
VI. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÜYELERİ	92
I. Yasama Sorumsuzluğu – Mutlak Dokunulmazlık	98
II. Yasama Dokunulmazlığı – Nispi Sorumsuzluk.....	98
III. Milletvekilleri Hakkında Verilecek Disiplin Cezaları	103
A. TBMM iç yapısı.....	107
B. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN GÖREVLERİ	113
C. TBMMNİN BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARI.....	113
IV. ANAYASA YAPIM USULÜ.....	119
A. Anayasanın değiştirilmesi usulü	119
B. ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN DENETİMİ	120
V. ANAYASADAKİ ÇOĞUNLUK TİPLERİ	120

KONU ÖZETİ.....	122
KONU PEKİŞTİRME	124

YÜRÜTME

YÜRÜTME	127
I. YÜRÜTME FONKSİYONU.....	127
A. CUMHURBAŞKANI.....	127
II.YÜRÜTMENİN DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ	139
A. YÖNETMELİK	139
B. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ	140
KONU ÖZETİ.....	144
KONU PEKİŞTİRME	146

YARGI

YARGI	147
I. YARGI.....	147
A. MAHKEMELERİN BAĞIMSIZLIĞI	147
B. HÂKİMLİK VE SAVCILIK TEMİNATI.....	147
C. HÂKİMLİK VE SAVCILIK MESLEĞİ	147
D. DURUŞMALARIN AÇIK VE KARARLARIN GEREKÇELİ OLMASI.....	147
E.HÂKİM VE SAVCILARIN DENETİMİ	148
II.YÜKSEK MAHKEMELER.....	148
A. YARGITAY	161
B. DANIŞTAY	161
C. UYUŞMAZLIK MAHKEMESİ	161
D. HAKİMLER ve SAVCILAR KURULU	162
KONU ÖZETİ.....	168

MALİ VE EKONOMİK HÜKÜMLER

MALİ VE EKONOMİK HÜKÜMLER	169
1. BÜTÇE VE KESİN HESAP	169
2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN DENETİMİ.....	169
3. PLANLAMA, EKONOMİK VE SOSYAL KONSEY	169
4. PİYASALARIN DENETİMİ DIŞ TİCARETİN DÜZENLENMESİ	170
5. TABİİ SERVETLER VE KAYNAKLARIN ARANMASI VE İŞLETİLMESİ	170
6. ORMANLARIN KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ	170
KONU ÖZETİ.....	171

1982 ANAYASASINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

1982 ANAYASASINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER.....	173
I. TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER.....	173

A. 2017 DEĞİŞİKLİKLERİ	173
B. 1987 Değişiklikleri	181
C. 1995 Değişiklikleri	181
D. 2001 Değişiklikleri	182
E.2002 Değişikliği	182
F. 2004 DEĞİŞİKLİKLERİ	182
G. 2007 Değişiklikleri.....	182
H. 2010 Değişiklikleri.....	183
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İÇTÜZÜĞÜ (1)	185
KAYNAKÇA	241

1.BÖLÜM

ANAYASAYA GİRİŞ

Anayasa, bir devletin kuruluşunu, örgütlenişini, iktidarın el değiştirmesini ve bireyin hak ve özgürlüklerini düzenleyen kurallar bütünüdür.¹ Anayasal devlet iktidarını sınırlandıran en önemli hukuki belgelerdir. Yazılı bir belge olarak ilk olarak 1787 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde daha sonra 1791 yılında Fransa'da ortaya çıkmıştır.

I. ANAYASANIN ANLAMI -MADDİ-ŞEKLİ ANLAMDA ANAYASA

Maddi anlamda anayasa, bir devletin siyasi yapısı, iktidarın kullanılma biçimleri ve yetkileri ile bireyin temel hak ve özgürlüklerinin bütününe ifade eder. Diğer bir deyişle devletin yapısı, hükümet biçimi ile bireyin özgürlükleri, devlet organlarının yetkili maddi anlamda anayasanın konusunu oluşturur. Yani anayasal konulara ilişkin tüm bütün kurallar maddi anlamda anayasanın içeriğini oluşturur.

Şekli anlamda anayasa, başka hukuki işlemlerden farklı usullere uyularak yapılan anayasalardır. Şekli anlamda anayasada anayasa, içeriği ile değil biçimi ile nitelendirilmektedir.² 1982 Anayasası'nın 175. Maddesi anayasanın değiştirilebilmesi için özel usul öngörmüştür. 175.maddede anayasanın değiştirilmesi usulü bakımından teklif ve kabul için özel çoğunluk, cumhurbaşkanının halkoyuna sunması gibi özel düzenlemeler bulunmaktadır. Şekli anlamda anayasada bahsedilebilmesi için aynı zamanda anayasanın yazılı olması da gerekmektedir. Bu açıklamalar ışığında şekli anlamda anayasa, normlar hiyerarşisinde en üst sırada yer alıp, değiştirilmesi kanunlardan daha farklı ve zor olan anayasa olarak tanımlanabilir.

II. ANAYASA TÜRLERİ

a) Teamüli Anayasa – Yazısız Anayasa

Yazısız anayasalar, belirli bir toplumda uzun süreden beri uygulana gelen davranışların neticesinde yerleşik hale gelmiş kurallar bütünüdür. Bu anayasaların yapılmasında yetkili bir makam bulunmaz. Zaman içinde benzer uygulamaların süreklileşmesi sonucunda teamül haline gelir. Bu anayasaların yazısız olması onların bağlayıcılığı olmadığı manasına gelmez. Zira yazısız anayasalar eskiden beri sürekli tekrarlanan bağlayıcı olduğuna inanılan ve hukuk düzeni tarafından müeyyidelendiren kurallardır. Yazılı bir anayasanın olmadığı ülkelerde anayasa kurallarının bir kısmı yazılı metinlerde ifade edilirken, diğer bir kısmı hukuk kurallarına eşdeğerdeki ve geçerlilikteki yazılı olmayan kaynaklardan, örneğin geleneklerden ya da teamüllerden kaynaklanabilmektedir. Bu uygulamalar konusunda bir kamuoyunda ve siyasi organlarda uzlaşma (consensus) bulunması gerekmektedir. Örneğin İngiltere'de devletin temel kuruluşunu düzenleyen kuralların önemli bir kısmı teamüli niteliktedir. İngiltere'de hiçbir yazılı kurala bağlı olmamasına rağmen Başbakanın Avam Kamarası üyesi olması ya da Kraliçe'nin kanunları veto etme yetkisini kullanmaması bu kurallara örnek olarak gösterilebilir. Günümüzde bu anayasa türünün en tipik örneği İngiltere'dir.

1 Teziç Erdoğan. Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 17.Bası

2 Teziç Erdoğan. Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 17.Bası

b) Yazılı Anayasa

Bireyin temel haklarıyla, devletin statüsü ve organlarının bir belgede toplanması yazılı anayasanın özelliğidir. Dünyanın ilk yazılı anayasası Amerikan Anayasası, ülkemizin ilk yazılı anayasası ise Kanuni Esasi'dir.

c) Yumuşak Anayasa

Anayasanın değiştirilmesi için özel bir düzenlemenin anayasada yer almadığı kanunlar gibi değiştirilebildiği anayasalardır. Ülkemizde 1921 Anayasası yumuşak anayasa türüne örnek gösterilebilir.

d) Katı Anayasa

Anayasa metninin değiştirilme usulüne ilişkin kanunlardan daha farklı usullerin öngörüldüğü anayasalardır. Bir anayasayı katı yapan ölçütleri şöyle sıralamak mümkündür.

Katı anayasaların değiştirilmesi kanunlara nazara daha güçtür. Bu anayasaların değiştirilmesi üç aşamalıdır. Birinci aşama değişiklik teklifi aşamasıdır. Ülkelere göre farklılık göstermekle beraber anayasa değişikliği teklif etme yetkisi, yalnızca yasama organına (Türkiye), hem yasama hem de yürütme organına (Fransa) veya halka (İsviçre) tanınabilir. İkinci aşama değişiklik teklifinin görüşülmesi ve kararlaştırılması aşamasıdır. Bazı ülkelerde anayasa değişikliklerinin görüşülüp karara bağlanması yasama organlarıncadır (Türkiye), bazı ülkelerde ise ayrı bir meclis oluşturularak karara bağlanıyor.³ 1982 Anayasası'na göre anayasa değişikliği tekliflerinin görüşülmesi ve kabulü kanunların görüşülmesi hakkındaki hükümlere tabidir. Ancak Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür. Üçüncü aşama ise anayasa değişikliğinin onaylanması aşamasıdır. Bazı ülkeler anayasa değişiklik teklifinin karara bağlanmasından sonra onaylama aşamasından geçebilmektedir. Ülkemizde 1924 ve 1961 Anayasalarında, değişikliklerin kesinleşmesi için onay safhası öngörülmemişken, 1982 Anayasasında ise kararın kesinleşebilmesi, duruma göre zorunlu veya ihtiyari olarak halk oyuyla sunulması ile gerçekleşmektedir.

Katı anayasa ile anayasa değiştirme yetkisine sınırlamalar getirilmektedir. Katı anayasalarda asli kurucu iktidarlar bazı konularda açıkça değişiklik yasağı öngörmektedir. 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında "devlet şeklinin Cumhuriyet oluşu" değiştirilemeyecek hükümler olarak güvence altına alınmıştır. 1982 Anayasa'sı diğer iki anayasadan farklı olarak "cumhuriyetin nitelikleri, devletin tek yapılı oluşu, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkentin Ankara oluşu" hükümlerini de değiştirilemeyecek hüküm olarak güvence altına almıştır.

Katı anayasa ile anayasalarda anayasanın belirli bir süre değiştirilemeyeceği öngörülebilmektedir. Örneğin Yunanistan Anayasasından beş yıl değiştirme yasağı öngörülmüştür.

Bu açıklamaları özetlersek bir anayasayı katı yapan özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- Değiştirilemeyecek maddeler içermesi,
- Değiştirilme sürecindeki teklif ve kabul sayılarında özel nitelikli çoğunlukların aranması
- İki kez görüşme gibi değiştirilmelerinin özel yöntemlere bağlanması
- Anayasa değişikliğinin Halkoylaması ile tamamlanması
- Anayasa değişikliklerinin özel oluşturulacak organlarca gerçekleştirilmesi
- Belli bir süre veya dönem boyunca değiştirilmesinin yasaklanması

³ Amerika'da anayasa değişikliklerinin karara bağlanması için "convention" meclislerinin oluşturulması gerekir.

e) Çerçeve Anayasa

Çerçeve anayasalar düzenlemelerinde ayrıntıya inmeyen, sadece bir çerçeve çizen anayasalardır. Yedi maddeden oluşan Amerikan Anayasası ile 1921 Anayasası çerçeve anayasaya örnektir.

f) Kazuistik Anayasa

Uzun ve ayrıntılı düzenlemeler içeren anayasalardır. Ülkemizde 1921 Anayasası hariç tüm anayasalar kazuistik yöntemle hazırlanmış anayasalardır.

III. ANAYASALARIN YAPILIŞ SÜRECİ

Anayasayı yapan iktidarlara kurucu ve kurulmuş iktidar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Devleti hukuki anlamda kuran iktidara kurucu iktidar; kurucu iktidarın anayasa ile hukuki statülerini belirlediği, yetkilerini saptadığı devlet organları (yasama, yürütme ve yargı) kurulmuş iktidarlardır. Anayasa yapımı bakımından kurucu iktidar, asli ve tali(türev) kurucu iktidar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Asli kurucu iktidar bir ülkenin siyasi rejiminde ihtilal, hükümet darbesi, ülkenin parçalanması ve ülkedeki yabancı işgale son verilerek veya bağımsızlığın kazanılması gibi kesintiler nedeniyle bir hukuk boşluğunun doğması durumlarında ortaya çıkar. Bu durumlarda fiili iktidarı elinde bulunduran sosyal güçler, yeni devletin veya yeni rejimin anayasasını meydana getirirken, kendilerini bağlayan hiçbir pozitif hukuk normu mevcut değildir. Bu anlamda asli kurucu iktidar sınırsızdır ve hukuk dışıdır.⁴

Asli kurucu iktidarlara anayasayı monokratik veya demokratik biçimde yaparlar. Kaynağını tek kişiden alan monokratik kurucu iktidarda anayasalar ferman ya da misak biçiminde yapılmaktadır. Ferman biçimindeki anayasalar hükümdarın tek yanlı iradesiyle ortaya çıkar. Kanuni Esasi yapılış türü itibarıyla ferman biçiminde yapılan anayasaya örnek olarak gösterilebilir. Misak biçimindeki anayasalarda ise hükümdarın iradesinin karşısında ona kendini kabul ettiren bir organ veya meclis vardır. 1909 Kanun-i Esasi değişikliklerinin “misak anayasa” özelliği vardır.⁵

Demokratik kurucu iktidar ise kaynağını bir kişinin değil halkın iradesinden alır. Demokratik kurucu iktidar biçiminde halkın anayasa metnine hazırlanması ve kabul edilmesine katılması kurucu meclis, plebisit kuruculuk gibi yollarla gerçekleşmektedir. Ülkemizde kurucu meclis tarafından hazırlanan ilk anayasa 1961 Anayasasıdır. Daha sonra yapılan 1982 Anayasası da kurucu meclis tarafından hazırlanmıştır.⁶

Plebisit kuruculuk ise iktidarı belirli bir dönemde elinde bulunduranların hazırladıkları anayasa taslağını, bir tartışma ortamı yaratmadan “evet” ya da “hayır”la sonuçlanabilecek bir halkoylamasına sunmalarıdır.

Tali kurucu kurucu iktidarlara, asli kurucu iktidarlardan farklı olarak mevcut anayasayı değiştirirken veya buna yeni madde eklerken, yürürlükte yer alan anayasanın koyduğu kurallara göre hareket eder. Asli kurucu iktidarlara, tali kurucu iktidarlara anayasa değişiklikleri bakımında maddi, şekli ve zamansal sınırlamalar getirebilmektedir.

⁴ Gülşah Yalçın Güler, Anayasa Değişiklikleri, Kurucu İktidarlara ve Meşruiyet, Sayıştay Dergisi

⁵ Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 17.Bası

⁶ 1961 Anayasasını hazırlayan kurucu meclisi Milli Birlik Komitesi ile Temsilciler Meclisinden oluşmaktadır. 1982 Anayasası’nı hazırlayan kurucu meclis ise Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisinden oluşmaktadır. Erdoğan Teziç’e göre 1924 Anayasası T.C Anayasaları içinde gerçek anlamda “asli kurucu meclis” tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiş anayasadır.

Maddi Sınırlar: Anayasa değişikliklerinin içeriği konusunda tali kurucu iktidarın iradesine getirilmiş olan sınırlamalardır. Örneğin 1982 Anayasası'nın 4. maddesinde yer alan ve anayasanın ilk üç maddesinin değiştirilemeyeceğini, değiştirilmesinin dahi teklif edilemeyeceğini belirten hüküm tali kurucu iktidar için bir maddi sınır oluşturmaktadır.

şekli (Biçimsel) Sınırlar: Tali kurucu iktidarın tabi olduğu biçimsel (şekli) sınırlar, anayasa değişikliğinin yöntemi konusunda tali kurucu iktidarın iradesine getirilmiş olan sınırlardır. Buna göre, tali kurucu iktidar, anayasayı ancak anayasada yer alan biçimsel kurallara uyarak değiştirebilir. Örneğin 1982 Anayasası'nda anayasanın değiştirilmesinin TBMM üye tam sayısının 1/3'ü tarafından önerilebileceği, değiştirme teklifinin (Anayasa'yı değiştiren kanunun) kabulünün ise TBMM üye tam sayısının 3/5 çoğunluğunun gizli oyu ile mümkün olabileceği hükmü tali kurucu iktidarın anayasayı değiştirebilmesi bakımından şekli bir sınır öngörmektedir.

Zamansal Sınırlar: Tali kurucu iktidarın anayasayı, kabul edilmesinden itibaren belli bir süre geçmedikçe değiştirmesinin yasaklanması zamansal bir sınırlamayı ifade eder. Yine, savaş ve olağanüstü hâl durumu gibi belli dönemlerde anayasanın değiştirilmesinin yasaklanması da zamansal sınır olarak tali kurucu iktidarı sınırlayabilmektedir.

2.BÖLÜM

DEVLET

Devletin varlığı için gerekli koşullar, ülke, insan topluluğu ve hukuki teşkilatlanmadır. Bu üç koşul birlikte olmadığı sürece devlet varlık kazanmaz. Ülke, devlet yetkililerinin kullanıldığı sınırları belli bir alanı ifade eder. İkincisi bu yetkilerin yönetenler aracılığıyla yönetilenler üzerinde kullanıldığı ve insanlardan oluşan insan topluluğudur. Üçüncüsü ise zor aygıtı olarak gücü elinde bulunduran siyasi ve hukuki bir teşkilat oluşudur.⁷

Devletin niteliğinin ise iki ölçütü bulunmaktadır. Bunlardan ilki devletin hukuki kişiliği, ikincisi ise devletin egemenliğidir. Devlet, insanların meydana getirdiği bir örgütlenme olup ondan ayrı bir tüzel kişiliğe sahiptir. Devletin tüzel kişiliğe sahip olması çeşitli hak ve görevlere ehliyet kazandığının da göstergesidir. Bu biçimi itibarıyla devlet gerçek kişiler gibi alacaklı, borçlu olabilir; bir takım hukuki ilişkilere girebilir. Devletin egemenliği ise devletin yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbest iradesiyle belirleyebilmesidir. Aynı zamanda devletin şiddet tekeli elinde bulundurmasıdır. Egemenlik kavramı feodalizmin çöküşü kapitalizmin gelişimine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavramın fikir babası ise Jean Bodin'dir. Günümüzde iki egemenlik türü özellikler devlet yetkilerinin kullanımı bakımından önemlidir. Bunlardan ilki millet egemenliği, ikincisi ise halk egemenliğidir.

Millet egemenliğinde egemenlik yetkisi millete aittir. Millet ise, kendisini oluşturan bireylerden ayrı manevi bir varlıktır. Millet, halk kavramından farklı olarak belli bir zaman diliminde bir ülkede yaşayan bireyleri değil, geçmişte yaşamış olanlar ile gelecekte yaşayacak olanları da kapsar. Türkiye'de hâkim olan egemenlik teorisi millet egemenliğidir. Ülkemizde 1921 ve 1924 Anayasalarında egemenliğin kullanılmasında tek yetki TBMM'dir. 1961 ve 1982 Anayasalarında, TBMM bu egemenliği kullanan yetkili organlardan biri haline getirilmiştir.

Milli egemenlik teorisine göre, egemenlik, tek tek vatandaşlara ya da onların toplamına ait değil, soyut bir varlık olan millete ait olduğu için, vatandaşlara tanınan oy kullanmak (seçim) yetkisi, hak değil, bir görevdir (görev seçmenlik); milletin temsilcilerini seçme görevidir, seçmenler oy kullanarak milletin seçim organını oluşturmuş olmaktadır.

Millî egemenlik ilkesine göre temsilciler, belli bir bölgenin, siyasî partinin veya onu seçen belli bir seçmen topluluğunun değil, tüm milletin temsilcisidirler. Temsilciler milletin bütünü temsil ettikleri için, emredici vekâletle bağlı olmazlar; millî egemenlik teorisinde emredici vekâlet yoktur. Seçmenler tarafından görevden alınamayan temsilciler görevlerini milletin iradesine uygun olarak bağımsız bir şekilde yerine getirirler.⁸

Halk egemenliğinde ise egemenlik yetkisi halka aittir. Halk ise belirli bir anda yaşayan vatandaşlar topluluğudur. Halk egemenliği, halkın iktidarın kullanımına sahip olmasını ve yönetime katılmasını şart koşar. Halk, milli egemenlik ilkesinde olduğu gibi kendisini oluşturan bireylerin toplamından farklı, onların sentezinden oluşan, soyut ve manevî bir varlık değildir. Halk, somut bir varlık olarak belli bir anda, sınırları belli bir ülke parçası üzerinde hâlihazırda yaşamakta olan vatandaşların toplamından oluşur. Bu anlayış göre, egemenlik, meşruiyetini genel iradedenden alır. Genel irade, egemenliğin kaynağıdır ve kanun şeklinde belirir. Devlet, emretme yetkisini genel iradedenden alır. Halk egemenliği ilkesi, millî egemenlik ilkesi ile uyumlu olan temsilî demokrasi ile bağdaşır değildir,

⁷ Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku

⁸ Yrd. Doç. Dr. Adnan Küçük, Egemenlik (Hâkimiyet), Halk Egemenliği ve Milli Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm

doğrudan ya da yarı doğrudan demokrasi türleri ile bağdaşabilir. Halk egemenliğinde emredici vekâlet söz konusudur. Vekiller, soyut bir kavram olan milletin değil, seçim bölgelerinde kendilerini seçen seçmenlerin vekilleridirler.

I. DEVLET BİÇİMLERİ

Devlet biçimlerini tek yapıli devletler ile karma yapıli devletler olarak iki grupta toplayabilir.

II. TEK YAPILI DEVLETLER(ÜNİTER)

Tek yapıli devletleri, merkezi tek yapıli devlet ile bölgeli devlet olarak ikiye ayırmak mümkündür.

a) Merkezi Yapılı Devletler

Bu devletlerde tüm ülkede tek bir hukuk ile tek bir yasa geçerlidir. Ayrıca yasama, yürütme yargı birliğinde bulunmaktadır. Bu devletlerin idari yapısı ise merkezden ve yerinden yönetim esasına dayanabilir. Merkezi yönetim ilkesine göre, kamu hizmetleri, hizmetin yöneten kamu görevlileri, bu hizmetlerin yürütülmesi için gerekli kaynaklar merkezde toplanmıştır. Merkezden yönetimde tüm kamu hizmetleri başkent teşkilatında planlanır ve taşra organları eliyle tüm ülkeye sunulur. Merkezi yapıli devletler, yönetimde tıkanıkları gidermek amacıyla yetki genişliği aracılığıyla valilere sınırlı olarak, belirli konularda merkeze danışmadan karar alma yetkisini verir. Yerinden yönetim ise ülkenin idari hizmetlerinin bir kısmının devlet dışında bir tüzel kişilik tarafından yürütülmesidir. Yerinden yönetimde halkın kendini yöneteceği temsilcileri kendisi seçmektedir. Bu anlamıyla merkezden yönetime göre daha demokratiktir.

6

Merkezi yapıli devletlerde, yasama ve yargı gibi idare de tek elden yürütülmektedir. 1982 Anayasası'nın 123.maddesine göre "idare görev ve yetkileriyle bir bütündür." Bu bütünlük ise hiyerarşi ve vesayet aracılığıyla sağlanmaktadır. Merkezi idare kendi personeli üzerindeki bütünlüğü hiyerarşi aracılığıyla sağlarken, yerinden yönetim kuruluşları üzerindeki bütünlüğü idari vesayetle sağlamaktadır. Niteki 1982 Anayasası'nın 127.maddesine göre merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.

b) Bölgele Devletler

Bölgele devletler hem milletin tekliğini hem de milliyetlerin özerkliğini tanımaktadır. Bölgele devletler, tek millet ve özerk bölge olarak ifade edilebilir. Bölgele devletlerin tipik örnekleri İspanya ile İtalyadır. İspanya'da, Katalonya, Bask ve Galicia'ya 1978 Anayasası'nda bölgesel özerklik tanımıştır. İspanyol Anayasası'nın 2.maddesine göre, "Anayasa, İspanyol milletin kopmaz birliğine, bütün İspanyolların bölünmez ve ortak vatan ilkelerine dayanır ve onun parçası olan milliyetlerin ve bölgelerin özerkliğini ve kendi aralarında dayanışmasını tanır ve teminat altına alır. İspanya Anayasası, egemenliği yalnızca İspanyol millete ait olduğunu vurguladığı için bu milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkı bulunmaz. Bölgele devletlerde her özerk bölgenin kendi yasama ve yürütme organları bulunur. Özerk bölgelerin hazırladıkları kanunlar, merkezi parlamento tarafından askıya alınamaz, ertelenemez. Özerk bölgelerin kendi yargılama yetkileri bulunmamaktadır. İspanya Anayasası'na göre ülkede yargı birliği bulunur.

III. KARMA YAPILI DEVLETLER

Karma yapılı devletler birden çok devletin bir araya geldiği bir topluluk şeklinde örgütlenmektedir. Federal devlet ve konfederal devletler olmak üzere iki ayrı ayrılmaktadır.

a) Federal Devletler

Federal devletler, kendisini oluşturan devletlerin içeride yasama, yargılama alanında özerkliğe sahip olup uluslararası ilişkilerde herhangi bir yetkiye sahip olmadığı bir devlet biçimidir. Tek yapılı devletlerden en önemli farkı yetkilerin paylaşılmasıdır. Federal devletlerde uluslararası politika hariç tüm yetkilere yerel devletlerce kullanılmaktadır. Tek yapılı devletlerde ise tüm yetkiler tek elde toplanmaktadır.

Federal devletler, anayasa ile hukuki varlık kazanmaktadırlar. Federal anayasanın yürürlüğe girmesiyle federe devletler dış politikada varlıklarını yitirmektedirler. Ancak federe devletler içeride tam özerkliğe sahiptir. Federe devletlerin yetkilerinin kaynağı merkezi idaresinden değil, kendi anayasalarından almaktadır. Federe devlet anayasalarında, ancak kendi istekleri doğrultusunda değiştirilebilmektedir. Federal anayasa, federal devletlerin yetkilerini belirlemektedirler ve federal devlete ait yetkiler dışındaki tüm yetkileri federe devletler kullanabilmektedir. Genellikle federal devletler, dış politika, savunma, para basma, gümrük ve telekomünikasyon hizmetlerinin yürütülmesi yetkilerini kullanmaktadırlar.

Dikkat: Federal devletlerde yetkiler yazılı ve katı anayasa ile güvence altına alınmaktadır. Bu anayasaların değiştirilmesi için federe devletlerin rızasının alınması zorunludur.

Federal devletlerin parlamentoları çift meclislidir. Bunlardan biri federe devletlerin nüfusları oranında halkı, öteki de federe devleti temsil etmektedir. Federe devletler ikinci mecliste eşit temsil edilirler. Amerika'da Temsilciler Meclisi halk tarafından seçildiği için, her federe devlet kendi nüfusu orandında temsil edilir. Senatoda ise her federe devlet eşit şekilde temsil edilir.

Dikkat: Federal devletlerde çift meclisi yapı zorunludur.

Federal devletlerde uyuşmazlıkların çözümü için Federal Yüksek Mahkemeler gereklidir. Federe devletlerin kendi aralarında ortaya çıkabilecek yetki uyuşmazlıkları ile federal devletler ile federe devlet arasındaki uyuşmazlıklar Federal Yüksek Mahkeme tarafından çözülmektedir.

Federal devletlerde, federe devletlerin yürütme organına katılımı bazen temsil bazende seçim düzeyinde gerçekleşmektedir. Yani halk tarafından veya parlamentolar tarafından seçilebilir.

b) Konfederasyon

Konfederasyon bir devletler topluluğu olup, üye devletlerin uluslararası egemenliklerini korudukları, fakat bazı sınırlı konu ve alanlarda kendi aralarında ortak çatı altında birleşmeleridir.⁹

Konfederasyonlar uluslararası hukuk bakımından devlet olarak nitelendirilmezler. Konfederasyonlar antlaşma ile oluşmaktadır. Bunun değiştirilmesi için üye devletlerin oy birliği gerekir. Konfederasyonu oluşturan devletler istediği zaman bu birlikten ayrılma hakkında sahiptirler.

⁹ Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku

FEDERASYON	KONFEDERASYON
- Devletler arası hukuki bağ anayasa ile kurulur. - Devletler arasındaki bağ anayasaya dayanır. - Federe devletlerin ayrılma hakkı bulunmaz. - Federe devletler uluslararası kişiliğe sahip değildir. - Dış politikada federe devletler federal devlete bağlıdır. - Federe devlet ve federal devlet vatandaşlığı bulunur. - Federal devletin, federe devlet üzerinde zorlama yetkisi bulunur.	- Devletler arası hukuki bağ antlaşma ile kurulur. - Üye devletler arasındaki bağ sözleşmeye(akde) dayanır. - Üye devletlerin ayrılma hakkı bulunur. - Üye devletler uluslararası kişiliğe sahiptir. - Üye devletler dış ilişkilerde bağımsızdır. - Üye devletlerin vatandaşlığı bulunur. - Konfederasyonun üye devletleri zorlama yetkisi bulunmaz.

IV. HUKUKİ YAPILANMAYA GÖRE DEVLETLER

a) Mülk Devleti

Mülk devleti anlayışı, esasında Orta çağ döneminde hüküm süren devlet anlayışı tipidir. Derebeylik veya feodalitenin hüküm sürdüğü bu dönemde, derebeyin üstünde egemenliğini icra ettiği coğrafi alan bütünüyle kendisinin sayılıyor ve bu egemenlik yetkisi bir tür mülkiyet hakkı şeklinde kullanılıyordu. Dolayısıyla devlet, derebeyinin kişisel mülkü olarak kabul ediliyordu. Bu devlet tipinde feodal beylerin ve kralın yetkileri, sahip oldukları toprak mülkiyetinden kaynaklanıyordu.

b) Polis Devleti

Polis devleti ifadesinde yer alan “polis” kavramı, kamunun menfaati ve selameti için yerine getirilen bütün faaliyetleri kapsayan bir anlamda kullanılmaktadır. Devletin bu faaliyetleri yerine getirmek için sahip olduğu sınırsız ve denetimsiz güce de “polis kudreti” denmektedir. Polis devletinde egemen kişi hiçbir hukuk kuralı ile sınırlandırılmamış olup hükümdar sadece Tanrıya ve kendi vicdanına karşı sorumludur. Bu devlet tipinde devlet kişilerin rızası hilafına da olsa bazı işlemler yapmakta, onları tek taraflı olarak bir hukuki durumdan alıp başka durumlara sokabilmekteydi. Bireylerin ise bu işlemlerin aleyhine olarak yargıya başvurup ihlal edilen haklarını talep etme imkanları bulunmamaktaydı. İdare, insanların mallarına el koyma ya da savaş durumundan ya da farklı gerekçelerle onları zorunlu iskana tabi tutabilme hakkında sahipti. Polis devletinde mülk devletinden farklı olarak, hükümdarın egemenlik yetkisinin kaynağı mülkiyet anlayışına dayanmamakta, buna karşın hükümdarın bizzat şahsına dayanmaktadır.

c) Hazine Teorisi

Hazine teorisinin kökeni Roma hukukuna dayanmaktadır. Roma hukukunda hazineye, hükümdardan ayrı olarak bir tüzel kişilik tanınıyor ve devlet faaliyetleri dolayısıyla zarar gören vatandaşlara yargısal yolları kullanarak zararlarını tazmin etme imkânı veriliyordu. Kamu gücünü temsil eden ve kullanan ve kamu hukukuna dayanarak yaptığı işlemlerden dolayı hiçbir denetime tabi olmayan devlet ile özel hukuk hükümlerine tabi olan ve aleyhine yargı yoluna başvurulabilen “hazine” birbirinden ayrı tutulmakta ve günümüz hukuk devletindeki gibi olmasa da bireylere bazı mali haklar tanınarak kısmi bir hukuki güvence sağlanmış olmaktadır.

d) Hukuk Devleti

Hukuk devleti, en genel tanımıyla devletin eylemlerinin ve işlemlerinin hukuka bağlı olduğu kişilerin hukuki güvenlik içinde bulundukları, kuralları benimseyip kurumsal yapısını oluşturmuş devlet sistemini ifade eder.¹⁰Anayasa Mahkemesi, hukuk devletini: “...eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına saygılı, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adil bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, hukuki güvenliği sağlayan, Anayasa’ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuk kurallarıyla kendini bağlı sayan ve yargı denetimine açık olan devlettir.” şeklinde tanımlamıştır. **Hukuk devletinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.**

- Herkese eşit olarak uygulanan kurallarla yönetilmek,
- Hukuki güvenliğin olması,
- Suç ve cezaların kanuni olması,
- İstisnalar haricinde kuralların genel nitelikte olması ve kuralların geriye yürümemesi
- Mahkemelerin bağımsız olması,
- Kuvvetler ayrılığının olması,
- İdarenin yargısal denetiminin mümkün olması,
- Hak arama yollarının asgari şartlarının garanti edilmesi,
- Anayasaya uygunluk denetiminin mümkün olması gibi ilkeler ise hukuk
- Pozitif hukukun adalet anlayışına aykırı olmayışı,
- Temel hakların ve özgürlüklerin tanınmış olması gibi ilkelerdir.

! Türk anayasaları içerisinde hukuk devleti kavramı olarak ilk kez 1961 Anayasası’nda ifade edilmiştir.

¹⁰ Özbudun Ergün, Anayasa Hukuku

3.BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Hükümet sistemleri, kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı olarak ikiye ayrılmaktadır. Kuvvetler birliği sistemleri kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Kuvvetlerin yürütmede toplandığı sistemler olarak monarşi ve diktatörlük; kuvvetlerin yasamada birleştiği sistem olarak meclis hükümeti sistemidir. Kuvvetler ayrılığı sistemleri ise başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve yarı başkanlık sistem olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

I. KUVVETLER BİRLİĞİ SİSTEMLERİ

a) Kuvvetlerin Yürütmede Birleşmesi

Monarşi, tüm gücün bir hükümdarda toplandığı sistemlerdir. Bu sistemlerde hükümdarlar hem karar alıcı hem de alınan kararın uygulayıcısıdır. Monarkın iktidarı başka bir organ tarafından sınırlandırılmaz. Dünyada iki tür monarşik sistem görülmektedir. Bunlar irsi monarşiler ve seçimli monarşilerdir.

! Meşruti monarşi ile mutlak monarşinin birbirine karıştırılmaması önemlidir. Meşruti monarşide hükümdarın hakları kanuni bir sınırlandırmaya tabi tutulmaktadır. Hükümdar devlet iktidarını tek başına kullanmaz, iktidarın bir kısmı halk tarafından seçilen parlamentolarda kullanılır. Dünyada meşruti monarşiye ilk geçen ülke İngilteredir. Ülkemizde de 1909 Kanun-i Esası değişiklikleri ile meşruti monarşiye geçilmiştir.

Diktatörlükte ise yasama yürütme yargı tek bir kişide toplanır.

b) Kuvvetlerin Yasamada Birleşmesi- Meclis Hükümeti Sistemi

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin, bir mecliste birleştiği yönetim biçimine, 'konvansiyonel rejim', ya da ' meclis hükümeti sistemi' denir." Bu sistemin tipik örneği olarak Fransa (1792-1795) ile Türkiye (1921-1924) gösterilmektedir. Meclis hükümeti sisteminin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Meclis hükümeti sisteminde ayrı bir devlet başkanlığı makamı bulunmaz.
- Meclis hükümeti sisteminde icra heyetinin meclisten ayrı varlığı yoktur. Meclisin belirlediği programı hayata geçirmekle yükümlüdür.
- Meclis hükümeti sisteminde başbakanlık makamı bulunmaz.
- Meclis hükümeti sisteminde icra vekilleri heyetinin kolektif sorumluluğu bulunmaz.
- İcra heyeti vekillerini meclis içinden veya dışında seçilir. Meclis istediği zaman görevden alabilir.
- İcra vekilleri meclise karşı bireysel olarak sorumludur.
- İcra vekilleri heyetinin aldığı kararlar meclis denetimine tabidir.
- Meclis hükümeti sisteminde, meclis kendisini toplantıya çağırır. Meclis ancak kendi kendisini feshedebilir.

II. KUVVETLER AYRILIĞI SİSTEMLERİ

a) Başkanlık Sistemi

Başkanlık sisteminde kuvvetler birbirinden sert biçimde ayrılmaktadır. Başkanlık rejiminde yasama ve yürütme organının yapısı birbirinden farklıdır. İkisi içinde ayrı seçim yapılır. Parlamenter sistemlerde olduğu gibi yürütme meclis içinde çıkmaz.

Başkanlık sisteminde devlet organları belirli bir faaliyetle sınırlıdır. Parlamento kanun yapar. Yaptığı kanunu icra etmez. Hükümet ise kanunları uygular bunların yapılmasına katılmaz.

Başkanlık sisteminde devlet organları birbirlerine karşı bağımsızdır. Yürütme ve yasama birbirini feshedemez. Başkanlık sisteminde yasama organı, yalnızca cezai sorumluluk(impeachment) mekanizmasıyla başkanı görevden uzaklaştırabilir.

Başkanlık rejiminde yürütme tek başlıdır. (monist yapılı). Bakanlar ise başkanın sekreteri konumundadır. Bu nedenle kolektif bir yürütme organı bulunmaz.

Başkanlık sisteminde devlet başkanı halk tarafından seçilir. Başkan halk tarafından seçildiği için göreve devam edebilmesi için parlamentonun güven oyuna ihtiyaç duyulmaz.

Başkanlık sisteminde bir kişi hem yasama organında görev alamaz. Yine organlar arasında sert ayırım olduğu için organlar birbirlerinin çalışmalarına katılamazlar.

Başkanlık sistemlerinde kuvvetler arasında sert ayırım olsa bile parlamento ve başkan arasında bazı konularda etkileşim bulunmaktadır. Bütçe, atamalar, meclis araştırması, milletlerarası antlaşmaların onaylanması gibi konuları örnek olarak gösterebiliriz.

b) Parlamenter Sistem

Parlamenter sistemde kuvvetler arasında yumuşak bir ayırım bulunur. Parlamenter sistem *“Yürütme iktidarının yasama yasama iktidarındankaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi tipidir.”*¹¹

Bu rejim ilk olarak 18.yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Parlamenter rejimin en önemli özellikleri şunlardır:

- Yürütme iki başlıdır.
- Devlet başkanı siyasi açıdan sorumsuzdur.
- Başbakan ve bakanlar, yasama organına karşı sorumludur.
- Yasama ve yürütme birbirlerini feshedebilir.

Parlamenter sistemde yürütme düalisttir. Devlet başkanı ile bakanlar kurulundan oluşmaktadır. Devlet başkanı parlamenter monarşilerde kral, cumhuriyet tipi parlamenter sistemlerde ise Cumhurbaşkanıdır. Devlet başkanı siyasi açıdan yasama organı karşısında sorumsuzdur. Bu nedenle yetkileri bakan veya başbakanın **“karşı imzasıyla”** kullanabilmektedir. Parlamenter sistemlerde devlet başkanının bakan veya başbakanla birlikte yaptığı işlemlerin sorumluluğunu karşı imza kuralı gereği bakan veya başbakan almaktadır.

Parlamenter sistemlerde yürütme doğrudan halk tarafından seçilmez. Devlet başkanı, monarşik sistemlerde irsi yollarla cumhuriyet tipi parlamenter sistemlerde ise yasama organı tarafından seçilir. Başbakan ise meclis üyeleri arasından seçilir. Yani başbakanın milletvekili olma zorunluluğu bulunmaktadır.

¹¹ Leon D, Epstein’den aktaran Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri

Parlamente sistemlerde bakanlar kurulu kolektif olarak, bakan ve başbakan ise bireysel olarak parlamentoya karşı sorumludur. Parlamento güvensizlik oyuyla hükümeti düşürebilir.

Parlamente sistemlerde bir kişi hem yasama hem yürütme organından görev alabilir. Yani bir milletvekili aynı zamanda bakan olabilir.

Karşı İmza Kuralı: Devlet başkanın görevleriyle ilgili işlemlerinden birlikte imza attığı başbakan ve ilgili bakanın sorumlu olmasıdır.

Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm: Parlamento hükümet sistemlerinin en önemli dezavantajı istikrarsız ve zayıf hükümetlere neden olmasıdır. Hükümeti güçlendirmek ve hükümete güç kazandırmak için birtakım usuller anayasalarda düzenlenmiştir. Bu usullere rasyonelleştirilmiş parlamentarizm adı verilmektedir. Hükümetin düşürülmesini zorlaştıran belli başlı rasyonelleştirilmiş parlamentarizm araçları şunlardır:¹²

- Serinleme süreleri
- Güvensizlik önergesi verme hakkının sınırlandırılması
- Güvensizlik oylamasında üye tam sayısının salt çoğunluğunun aranması
- Güven oylamalarında yalnızca güvensizlik oyunun sayılması
- Yapıcı güvensizlik oyu

BAŞKANLIK SİSTEMİ	PARLAMENTER SİSTEM
• Yürütme monisttir. • Devlet başkanı doğrudan halk tarafından seçilir. • Devlet başkanı parlamentoya karşı sorumludur. • Yürütme organı parlamento feshedemez. • Başkan parlamento çalışmalarına katılmaz. • Bir kişi hem yasama hem de yürütme organında görev alamaz.	• Yürütme düalisttir. • Yürütme organını parlamento seçer. • Bakanlar kurulu karşı sorumludur. • Yürütme organı parlamento feshedebilir. • Yürütme organı yasama organı çalışmalarına katılabilir. • Bir kişi hem yasama hem de yürütme organında görev alabilir.

c) Yarı Başkanlık Sistemi

Yarı başkanlık sistemleri, devlet başkanın halk tarafından seçildiği ve bakanların parlamento karşı siyasi sorumluluklarının olduğu sistemlerdir. Yarı başkanlık sisteminin özellikleri şunlardır:

- Yürütme iki başlıdır. Yürütme organı devlet başkanı ile bakanlar kurulundan oluşmaktadır.
- Devlet başkanı doğrudan halk tarafından seçilir.
- Bakanlar kurulu, parlamento karşı sorumludur. Parlamento, hükümeti güvensizlik oylamasıyla düşürebilir.

Türkiye’de Uygulanan Hükümet Sistemi

2017 Anayasa değişiklikleriyle Türkiye’de parlamente hükümet sisteminden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi temel özellikleri ile Başkanlık sistemine benzese de ondan ayrılan birtakım farklılıklara sahiptir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminin temel özelliklerini şu şekilde sayabiliriz:

- Cumhurbaşkanı (yürütme) ve parlamento (yasama) ayrı ayrı halk tarafından seçilir.

¹² Gözler Kemal, Türk Anayasa Hukuku Dersleri

- Birbirlerinden farklı görevleri vardır, siyasi açıdan birbirlerini denetleyemezler. Bununla beraber Cumhurbaşkanı'nın da TBMM'nin de seçimleri yenileyebilme yetkisi vardır.
- Bakanlar bulunmakla beraber, tamamen Cumhurbaşkanı'na bağılırlar ve siyasi açıdan sorumludurlar. Bir Bakanlar Kurulu makamı mevcut değildir.
- Bir kişi aynı anda Cumhurbaşkanı ve milletvekili olamaz. Bu durum Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar için de geçerlidir. Yani bir kişi aynı anda hem yürütmede hem de yasama organında görev alamaz.
- Cumhurbaşkanı milletvekili olamamakla birlikte bir parti üyesi ya da başkanı olabilir. Yani Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olmasına gerek yoktur.
- Yasama ve yürütme organının kural olarak tüm işlemlerine yargı yolu açıktır.
- Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Bakanlar siyasi açıdan TBMM'ye karşı sorumlul olmamakla beraber cezai açıdan sorumludurlar. TBMM bu kişilerin göreviyle ilgili suç işlediği kanaatine varırsa, yargılanmaları için Yüce Divana sevk edebilir.

4.BÖLÜM

DEMOKRASİ VE SEÇİMLER

I. DEMOKRASİ TİPLERİ

a) Temsili Demokrasi

Halkın egemenliği kendi seçtiği temsilciler vasıtasıyla kullanmasıdır. Temsili demokrasi milli egemenlik ilkesine dayanmaktadır. Temsili demokraside temsilciler seçildikleri bölgeyi değil tüm milleti temsil etmektedirler. Bu sisteme temsili vekâlet denmektedir. Bu modelde her bir milletvekiline verilen vekâlet onların şahsına verilmiş değildir. Bir bütün olarak milletin kendisini temsil etmek için oluşturduğu parlamentoya verilmiştir. Bu nedenle temsili demokrasilerde milletvekilinin istifası kendi başına sonuç doğurmaz ayrıca bu kararın parlamento tarafından kabul edilmesi gerekir.

b) Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi, parlamentonun yanı sıra halkından doğrudan egemenlik yetkisini doğrudan kullandığı bir modeldir. Temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin uzlaştırılmasının sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sistemin hukuki temeli halk egemenliğine dayanmaktadır. Bu sistemde halk egemenlik yetkisini üç yolla doğrudan kullanmaktadır. Bunlar, Referandum, halk vetosu ve halk teşebbüsüdür.¹³

Referandum, kurucu referandum, yasama referandumu ve milletlerarası referandum olarak üçe ayrılmaktadır. Kurucu referandum, bir anayasa metninin kabul edilmesi ya da değiştirilmesi sırasında uygulanan referandumdur. Yasama referandumu, bir kanun metninin kabul edilmesi ya da reddedilmesi sırasında uygulanan referandumdur. Milletlerarası referandum ise diplomatik bir antlaşma veya sözleşmenin halk tarafından oylanmasıdır.

Halk teşebbüsü, belirli sayıda seçmenin belirli sayıda imza toplayarak belirli bir konuda kanun yapılmasını parlamentodan istemeleridir. İmza sayısı anayasa veya kanunda belirtilen sayıya ulaştığı takdirde parlamento bu teklifi müzakere etmek zorundadır.

Halk vetosu, henüz yürürlüğe girmemiş bir kanun kanun hakkında halkın referandum isteğidir. Halk vetosu yolunun işleyebilmesinin iki yolu vardır. Birincisi parlamentonun daha önce kabul ettiği ama, henüz yürürlüğe girmemiş bir kanunun varlığı gereklidir. İkincisi de belli bir sayıdaki seçmen imzaladıkları dilekçe ile, söz konusu kanun hakkında referandum isteğinde bulunmalıdır.¹⁴

! Emredici Vekâlet, seçmenlerin temsilcileri azledebilmesidir. Halk egemenliği anlayışının sonucu olarak seçmenler temsilcilerin görevine istediği zaman son verebilir.

¹³ Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku

¹⁴ Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku

c) Doğrudan Demokrasi

Halkın egemenlik yetkisini doğrudan bizatihi kendisinin kullanmasıdır. Doğrudan demokrasi sisteminde ayrıca parlamento bulunmaz. Kanun yapılması veya kamu gücüne dayanan alınan kararlar doğrudan halk tarafından alınır.¹⁵

II. SEÇİMLER

a) Oy Hakkı

Oy hakkı, vatandaşların, siyasal yönetim sürecine katılmasını ifade eder. Seçimlerde kimlerin oy kullanacağı konusu dünya tarihinde çeşitli ölçütler üzerinde değişimlere uğramıştır. Seçimlerde tüm vatandaşların oy kullanma hakkı 18. ve 19. yüzyılın en önemli siyasi mücadelelerinden biri olmuştur. İlk başlarda seçmenlik sıfatı gelir, yetenek, cinsiyet ve ırk temelinde kısıtlanmıştır.

Genel oy hakkı 20. yüzyıldan itibaren tüm dünyada yaygınlaşmıştır. Genel oy, vatandaşların seçmen olabilme hakkını, servet, cinsiyet, ırk ve eğitim bakımından herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmamasıdır. Türkiye’de genel oy hakkı kadınlara seçme ve seçilme hakkının 1934 yılında tanınmasıyla uygulanmaya başlamıştır. 1982 Anayasası’nın 67/2 maddesine göre seçimlerin genel oy esasına göre yapılacağı düzenlenmiştir. 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve **Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanununa göre seçmen oy kullanabilmenin koşulları şunlardır:**

- Türk vatandaşı olmak
- 18 yaşın doldurulmuş olmak
- Seçmen kütüğüne kayıtlı olmak
- Kısıtlı olmamak¹⁶
- Kamu hizmetinden yasaklı olmamak¹⁷

Seçim günü oy kullanamayacak olanlar ise şunlardır:

- Silah altında bulunan er ve erbaşlar
- Askeri öğrenciler
- Taksirli suçlar hariç ceza infaz kurumlarında hükümlü bulunanlar

! Yurt dışında bulunan vatandaşların oy kullanabilmesi 1995 yılında yapılan anayasa değişikliği ile kabul edilmiştir.

b) Oyların eşitliği ve gizliliği, Seçimlerin Serbestliği ve Serbest Oy

Oyların eşitliği ilkesi, seçmenlerin kullandığı her bir oyun, sosyal ve ekonomik durumu ne olursa olsun tek oy sayılmasını ifade eder. 1982 Anayasası’nın 67/2 maddesi seçimlerin eşit yapılacağını öngörmektedir.

Seçimlerin gizliliği ilkesi, seçmenin oy kullanma hakkını herhangi bir baskı altında kalmadan kullanmasını ifade etmektedir. Türkiye’de gizli oy ilkesi ilk kez Kanun-i Esasi’de düzenlenmiştir. 1924 Anayasası’nda seçimlerin gizli oyla yapılacağına ilişkin bir düzenleme bulunmadığı için seçimler açık oy, gizli sayım esasına göre yapılıyordu. İlk kez 1948 yılında gizli oy düzenlemesi yapıldı ve 1950 seçimleri gizli oy ilkesine göre yapıldı. 1961, 1982 Anayasası gizli oy esasını açıkça düzenlemiştir.

¹⁵ Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku

¹⁶ Türk Medeni Kanunu’na göre, kısıtlılık nedenleri, akıl hastalığı, akıl zayıflığı, alkol uyuşturucu bağımlılığı, savurganlık gibi nedenlerdir.

¹⁷ Bireyin kamu hizmetinden yasaklanması işlediği suç ve buna bağlı olarak verilen mahkumiyetin sonucudur. Türk Ceza Kanunu’na göre kasıtlı suçlardan dolayı mahkûm olan bir kimse cezanın infazı tamamlanıncaya kadar seçme ve seçilme hakkını kullanamaz. Taksirli suçlardan hüküm giymek yasaklanma nedeni değildir. Bu kişiler seçimlerde oy kullanabilir.

Serbest seçim ilkesi, seçmenlerin üzerinde belli bir aday veya parti lehine baskı yapılmadan, ifade özgürlüğünün yeterince temin edildiği, aynı zamanda basın, örgütlenme, toplanma özgürlüklerinin güvence altına alındığı bir seçimi ifade etmektedir. Böyle bir seçim ise devletin, doğrudan veya dolaylı baskı ve yönlendirmelere karşı birtakım önlemler alması ile gerçekleşecektir.¹⁸

Serbest oy, seçmenin hür iradesinde oy sandığına giderken fiziken tek başına olmasını ve etki altında olmamasını kapsamaktadır; siyasi, ekonomik etki veya baskıdan uzak olarak verilen oy anlamına gelmektedir. 1982 Anayasası'na göre oy vermek zorunludur. Oy kullanmayanlar hakkında para cezası yaptırımı uygulanır.

c) Tek Dereceli Seçim – İki Dereceli Seçim

Tek dereceli seçim, seçmenlerin temsilcilerini doğrudan seçmesini ifade eder. İki dereceli seçimde ise seçmenler önce delegeleri seçerler; seçilen bu delegelerde milletvekillerini seçerler. Türkiye'de 1946 seçimlerinden beri seçimler tek derecelidir.

! 1982 Anayasası'nın 67/2 maddesine göre “Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.”

III. SEÇİM ÇEVRELERİ

a) Milli Çevre

Ülkenin bütünü ile tek bir seçim çevresi olarak kabul edildiği sistemdir. Her parti milletvekili sayısı kadar liste hazırlayarak seçime katılır. (İsrail, Orta Afrika) Nispi temsil sistemlerinde uygulanır.

b) Geniş Çevre

Birden çok milletvekilinin seçilebildiği bölgeyi ifade eder. Hem çoğunluk hem de nispi temsil sisteminde uygulanabilir. (Türkiye)

c) Dar Çevre

Seçim çevresinin yalnızca bir milletvekili çıkaracak biçimde oluşturulmasıdır. (İngiltere)

IV. SEÇİM SİSTEMLERİ

A. SEÇİM SİSTEMLERİNİN UNSURLARI

a. Çoğunluk ve Nispi Temsil Sistemleri: Çoğunluk sisteminde en çok oyu alan tüm milletvekillerini alır. Ama nispi temsil sisteminde ise partiler aldıkları oy oranında temsil edilir.

b. Tek İsimli Seçim-Listeli Seçim: Tek isimli seçim, aslında dar bölge sistemi adını alır. Örneğin Türkiye'de mevcut parlamento seçimlerinin bu usulde yapılması halinde, Türkiye'nin 600 seçim bölgesine ayrılması gerekir. Dar Bölge (Tek İsimli) Seçim Sistemi, zorunlu olarak çoğunluk sistemidir; her bir seçim bölgesinde en çok oyu alan oradaki tek milletvekilliğini kazanır. Ama listeli seçim usulü, nispi temsil sistemine uygun olduğu gibi, çoğunluk sistemine de uygundur.

c. Tek Turlu Seçim- İki Turlu Seçim: Nispi temsil sistemleri, zorunlu olarak tek turludur. Çoğunluk sistemleri ise, tek turlu yahut iki turlu olabilirler.

¹⁸ Şirin Tolga, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne

Göre Serbest Seçim Hakkı

B. ÇOĞUNLUK SİSTEMLERİ

a) Tek İsimli (Dar Bölge) ve Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistemde, yapılan seçimde en çok oyu alan o bölgedeki tek milletvekilliğini kazanır. Diyelim ki, X, Y, Z ve T partileri seçime katılmış ve geçerli oyların sırasıyla % 32, 30, 25 ve 13'ünü almış olsunlar. Seçimi X partisi aday (basit çoğunluk) kazanır. Bu bölge seçmenlerinin % 68'i parlamentoda temsil edilmemiş olur. Görüldüğü üzere, bu sistem ciddi temsil açığı ortaya çıkardığından, temsilde adalet ilkesine hiç uygun değildir. Buna karşılık, tek isimli tek- turlu çoğunluk sistemleri, iki partili bir siyasal hayata hukuksal zemin hazırlaması ve parlamentoda rahat çoğunluklar sağlaması bakımından istikrar üreten sistemlere dahil sayılırlar.

b) Tek İsimli-İki Turlu Çoğunluk Sistemleri

Bu sistemde, ilk turda adaylardan biri geçerli oyların salt çoğunluğunu sağlayabilirse, ikinci tur seçimlere gidilmez. Ama adaylardan hiçbiri salt çoğunluğu elde edemez ise, ya en çok oy alan iki aday, ya da belli bir oranın üstünde (örneğin en az ¼ oranında) oy alan adaylar arasında ikinci tur seçim yapılır. Bu turda en çok oy alan aday seçimi kazanmış olur.

c) Listeli Çoğunluk Sistemi

Bu sistemde, seçim bölgeleri birden çok(bazen bu 10,20,30 gibi rakamlara da ulaşabilir) milletvekilini içerecek genişlikte olabilir. Hatta bazen her il bir seçim bölgesi de sayılabilir. Partiler, adaylarını liste halinde seçmenin onayına sunarlar. En çok oyu alan liste seçilmiş olur. En adaletsiz sistem budur. Genellikle, ülke genelinde alınan oyların bütün geçerli oylara oranı ile parlamentoda temsil arasında ciddi bir uyumsuzluk görülür. Türkiye’de, 1946-1961 arasında geçerli olan sistem bu sistem(listeli tek turlu çoğunluk sistemi) idi. Bu seçimlerde;1954 seçimlerinde DP %56 oy almış, ama parlamentoda %93 oranında temsil sağlamıştır.

C. NİSPİ TEMSİL SİSTEMLERİ

Nispi(oransal) temsil sistemi, seçim sayısı bakımından tek turlu, seçilecek milletvekili sayısı bakımından da listeli seçimi zorunlu kılar. Nispi temsil sisteminde dört yöntem kullanılmaktadır.

- Milli Bakiye Sistemi
- En Yüksek Artık Sistemi
- En Yüksek Ortalama Sistemi
- D’Hont Sistemi

a) Milli Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi

O ilde kullanılan toplam geçerli oylar ilin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünür ve o ilden kaç oyla bir milletvekili çıkarılacağı saptanır. Artan oylar ülke çapında “milli seçim çevresi” denen havuza aktartılır. Ülkemizde 1965 seçimlerinde uygulanmıştır.

Örnek: 8 milletvekilinin çıkarılacağı bir ilde 455.000 geçerli oy kullanılmıştır. İlk aşamada geçerli oy sayısı milletvekili sayısına bölünerek bir milletvekili için gereken oy sayısı bulunur. $455.000/8=56875$

	Alınan Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı	Milli Seçim Çevresine Aktarılan Kısım
A Partisi	210.000/56875= 3.69	3 milletvekili	0.69
B Partisi	140.000/56875=2.46	2 milletvekili	0.46
C Partisi	75.000/56875=1.31=	1 milletvekili	0.31
D Partisi	30.000/56875=0.52	-----	0.52

Yapılan bu hesaplama sonucunda X ilinin 8 milletvekilliğinden 6'sı tespit edilmiş olur, 2'si milli seçim çevresindeki toplam oylara bağlı olarak dağıtılacaktır.

Bütün illerde bu hesaplama yapıldıktan sonra bütün illerden gelen 'milli seçim çevresi' oyları bir arada toplanır; illerin boşta kalan toplam milletvekili sayısına bölünerek milletvekili dağıtımı yapılır.

Milli Seçim Çevresindeki Toplam Oy : 2.220.000, İl Milletvekilliği Hesaplamasında Boşta Kalan Sandalye Sayısı da 100 Olsun. Milli seçim çevresinde her bir milletvekilliği için gerekli olan oy sayısı $2.220.000/100 = 22.200$

	Artık oylar	İlave Milletvekili Sayısı	Milli Seçim Çevresine Aktarılan Kısım
A Partisi	600.000/22.200	27 milletvekili	0.69
B Partisi	220.000/22.200	9 milletvekili	0.46
C Partisi	550.000/22.200	24 milletvekili	0.31
D Partisi	850.000/22.200	38 milletvekili	0.52

b) En Yüksek Artık Sistemi (Küçük partiler lehine sonuç doğurur)

Bu sistemde, seçim sonuçlarının değerlendirilmesinde şu sıra izlenir: Bir seçim çevresinde, kullanılan geçerli oy sayısı (KGOS), o seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısına bölünerek, önce Çevre Seçim Sayısı (ÇSS) bulunur. İkinci aşamada, o seçim çevresinde partilerin aldıkları oyların içerisinde çevre seçim sayısının kaç kere var olduğunun tespiti için, toplam oyun çevre seçim sayısına bölünmesi işlemi, her bir parti için ayrı ayrı yapılır. Her bir parti, bu işlemler sonunda bulunan rakamlar (bölüm sayıları) kadar milletvekilliğini peşinen kazanmış olur. Üçüncü aşamada, bu ilk dağıtım sonrası açıkta kalan milletvekilliklerinin dağıtılmasına sıra gelir: Buna göre, yukarıdaki bölme işleminde kalan oy sayıları (bu sayılar daima çevre seçim sayısından küçüktür, çünkü bir bölme işleminde kalan sayı, bölenden daima küçük olur), büyükten küçüğe doğru alt alta yazılır. Örneğin, üç milletvekilliği o seçim çevresinde açık kalmış olsun; bunlar, en büyük artık oya(kalana) sahip olan partiye paylaştırılır. Böylece, o seçim çevresinde milletvekilliklerinin partilere dağıtımı işlemi tamamlanmış olur.

Örnek: Toplam sekiz milletvekili çıkartacak olan bir seçim çevresinde, seçimlere beş parti katılmıştır ve kullanılan geçerli oyların sayısı 240.000'dir. A,B,C,D ve E partileri, sırasıyla 102.000, 57.000, 43.000,29.000 ve 9.000 oy almışlardır.

Bu seçim çevresinde Çevre Seçim Sayısı: $240.000/8=30.000$ 'dir.

	Alınan Oy	Milletvekili Sayısı	Artık Oy	Nihai Mv Sayısı
A PARTİSİ	102.000	3 Milletvekili	12.000	3 mv
B PARTİSİ	57.000	1 Milletvekili	27.000	2 Mv
C PARTİSİ	43.000	1 Milletvekili	13.000	2 mv
D PARTİSİ	29.000	-----	29.000	1 Mv
E PARTİSİ	9.000	-----	9.000	0

c) En Yüksek Ortalama Sistemi (En büyük parti lehine sonuç doğurur.)

Bu sistem, oyların dağılım yüzdelere bağlı olarak nispi temsil sistemi içerisinde büyük partilere nispi(göreceli) bir avantaj sağlayabilmektedir. Sistemin işleyişi şöyledir:

İlk aşamada, yukarıda anlatılan en büyük artık sistemindeki ilk işlemler(çevre seçim sayısının bulunması ve partilerin aldıkları geçerli oylara göre ilk milletvekilliklerinin dağıtılması) burada da aynen uygulanır. İkinci aşamada, açıkta kalan milletvekilliklerinin dağıtılması, her milletvekilliği için partilerin aldıkları toplam oy, kazandıkları milletvekili sayısına bir sayısı eklenmek suretiyle bölünür. Çıkan en yüksek rakama sahip olan partiye bir milletvekilliği verilir. Devam eden milletvekillikleri de aynı usulle dağıtılır. Aynı örneğimiz üzerinde milletvekillikleri bu sisteme göre şöyle dağıtılır.

Örneğimizde, toplam sekiz milletvekili çıkartacak olan bir seçim çevresinde, seçimlere beş parti katılmıştır ve kullanılan geçerli oyların sayısı 240.000 dir. A,B,C,D ve E partileri, sırasıyla 102.000, 57.000, 43.000,29.000 ve 9.000 oy almışlardır.

Bu seçim çevresinde Çevre Seçim Sayısı:240.000/8=30.000'dir.

	Alınan Oy	Milletvekili Sayısı	En Yüksek Ortalama Hesabı (Mv sayısına +1 eklenir ve alınan oya bölünür)	Nihai Mv Sayısı
A PARTİSİ	102.000	3 Milletvekili	$102.000/4 (3+1)= 25.500$	4 mv
B PARTİSİ	57.000	1 Milletvekili	$57.000/ 2 (1+1)= 28.500$	2 Mv
C PARTİSİ	43.000	1 Milletvekili	$43.000/ 2 (1+1)= 21.500$	1 mv
D PARTİSİ	29.000	-----	$29.000 /1 (0+1)= 29.000$	1 Mv
E PARTİSİ	9.000	-----	$9.000 /1 (0+1)=9000$	0

d) D'hont Sistemi

Partilerin aldıkları oylar, seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısına ulaşana kadar sırasıyla bölünmektedir. Ortaya çıkan rakamlar, büyükten küçüğe doğru sıralanmakta ve en büyük sayıdan başlamak üzere milletvekillikleri partilere dağıtılmaktadır. Ülkemizde uygulanan sistemdir. Bir örnek üzerinden dhont usulünü inceleyelim.

116.000 geçerli oyun kullanıldığı ve dört milletvekilinin çıkacağı bir seçim çevresinde K partisi 30.000, L Partisi 35.000, M partisi 10.000, N adayı 37.000, P Adayı 4.000 oy alır. Üç siyasi parti, bu seçim çevresinden dörder aday gösterirken bağımsız adaylar N ve P ise seçimlere tek başına katılır. Üç siyasi parti de ulusal düzeyde uygulanan seçim barajını geçer.

	1	2	3	4
K PARTİSİ	30.000	15.000	10.000	7500
L PARTİSİ	35.000	17.500	11.666	8750
M PARTİSİ	10.000	5.000	3.333	2500
N ADAYI	37.000			
N ADAYI	4.000			

En yüksek oyu N adayı aldığı için milletvekili seçilir. İkinci en yüksek oyu L partisi aldığı için L partisi bir milletvekili çıkarır. Üçüncü en yüksek oyu K partisi aldığı için K partisi de bir milletvekili çıkarır. Milletvekili sayısının ikiye bölümünde en yüksek oy 17.500 ile L partisinin olduğu için L partisi bir milletvekili daha çıkarır. Bu durumda L partisi 2, K partisi 1 ve N adayı bu bölgeden milletvekili çıkarır.